

Антоніна Токарська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії та філософії права
ninatokarsky@gmail.com

КОМУНІКАТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

© Токарська А., 2017

У процесі розбудови правового суспільства модель організації зв'язків державних установ з громадськістю все більше набуває двостороннього (діалогічного) характеру, однак все ще залишається асиметричною у плані захисту національних інтересів: акцент у ній поки що зміщено в бік пріоритетності інтересів влади над інтересами громадян, що створює низку цілком зрозумілих бар'єрів під час налагодження згаданих зв'язків. Актуалізується переосмислення цієї комунікативної моделі в напрямі симетризації та врівноваження інтересів громадян з інтересами держави.

Ключові слова: національна безпека; правова комунікація; раціоналізація взаємодії; правове суспільство; “гібридний” наступ.

Антонина Токарская

КОМУНІКАТИВНАЯ РАЦІОНАЛЬНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В процессе развития правового общества модель организации связей государственных учреждений с общественностью все больше приобретает двусторонний (диалогический) характер, однако все еще остается асимметричной в плане защиты национальных интересов: акцент в этой модели пока смещен в сторону приоритетности интересов перед интересами граждан, что создает ряд вполне понятных барьеров при установлении упомянутых связей. Актуализируется переосмысление этой коммуникативной модели в направлении симметризации и уравнивания интересов граждан с интересами государства.

Ключевые слова: национальная безопасность; правовая коммуникация; рационализация взаимодействия; правовое общество; “гибридный” наступ.

Antonina Tokarska

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Sc. D., Prof.

RATIONALITY AS A PART OF NATIONAL SECURITY

In the process of building society model of legal relations of public institutions with public becomes more bilateral (dialogue) character, but still remains asymmetric in terms of

protection of national interests, the emphasis in this model is still biased towards the interests of the authorities to prioritize the interests of citizens, creating a series of obvious barriers to establishing these relationships. Updated rethink this model of communication and symetryzatsiyi towards balancing public interests with the interests of the state.

Key words: national security; legal communications; streamlining interaction; the legal community; “hybrid” approach.

Постановка проблеми. Проблема безпеки комунікації набуває ваги як складова національної безпеки, в основі якої – одне із ключових понять – вербальна правова норма, що забезпечує комунікативну ефективність у галузі правоохоронної діяльності. До цього часу не вивчено інвективний характер мовлення як у юридичному, так і в лінгвістичному плані. Образа досі не одержала філософсько-правових оцінок у юридичній практиці. Відсутні чітко встановлені офіційні норми толерантного функціонування публічного спілкування та юридичної відповідальності за їхнє порушення. Водночас правові відносини через знеособлене владне спілкування односпрямованого характеру стали нерезультативними. Загострилася проблема особистої відповідальності обох сторін комунікативного процесу із превалюванням владної.

Аналіз дослідження проблеми. Розвиток філософсько-правової теорії комунікативної дії ґрунтується на дослідженнях класиків філософської науки Платона, Арістотеля, Цицерона. Маловивчений напрям професійної правової комунікації вибудовується на сучасній теорії соціальної дії (Ю. Габермас, Х. Перельман, Г. Хааршер, М. ван Хоек, К. Ясперс). Конструктив їхнього світобачення у галузі комунікативної філософії полягає передусім у тому, що юридичний раціоналізм необхідно вибудовувати на удосконалених універсальних правах людини, юридичній легітиматії влади, вільному обговоренні моральних і політичних альтернатив.

Мета статті – привернути увагу суспільства до потреби раціоналізації діалогу із владою.

Виклад основного матеріалу. Еволюційний розвиток суспільства ставить на порядок денний оновлення відомих методів взаємодії влади із громадянами через прямий і зворотний зв'язок, проте у цілком іншому сутнісному його наповненні – осучасненні суверенітету особистості та її співвідповідальності за правові наслідки у комунікативному процесі. Розширюючи та поглиблюючи права особи на інформацію, які, на наш погляд, становлять основу права на комунікацію, позиціонуємо не лише односпрямоване право особи на доступ до інформації. Щонайсуттєвішим, на нашу думку, є розвиток та поглиблення цього доступу, який трансформується у такі комунікативні дії: право на оцінку одержаної інформації, оцінку діяльності владних структур та домагання справедливого вирішення поставлених проблем, забезпечення відкритості й доступності та відповідальності за комунікацію із урахуванням позамовного контексту, взаємних зобов'язань щодо забезпечення правопорядку на засадах демократії.

Дебати щодо концепції комунікативної раціональності визрівають на ґрунті того, що “сьогодні традиційні теорія і практика права все ще перебувають під сильним впливом концепцій демократії і теорії держави ХУІІІ–ХІХ століть”. Новіші адекватні часові парадигми важко встановити, але вже можна простежити. Якщо право є раціональним і якщо раціональність сприймається як комунікативна раціональність, то право є комунікацією, і воно не може більше сприйматися в межах парадигми одновимірної раціональності [1, с. 8]. Комунікативна значущість стає багатовимірною відповідністю змістові правовідносин, механізмом їхнього упорядкування.

Неналагоджена структура та специфіка галузевого комунікативного акту, правового дискурсу, детермінованого рівнем розвитку держави, системою суспільних стосунків, вимагає адекватного трактування комунікативного ресурсу як частини державної політики через призму соціально-політичних та соціально-економічних проблем. Ці проблеми спонукають до видозмін структури і форм комунікації у суспільній діяльності. Серед дискусійних питань, що стосуються правомірності дослідження комунікації, які лише визрівають у вітчизняній філософсько-правовій

науці, зримо постають не тільки методологічні, соціальні проблеми, але й інші: суб'єктивістськи осмислювана теорія соціальної взаємодії, консервативно оцінювані вже відомі правовій науці межі прав особи та її свободи (право на інформацію та способи його реалізації); апіорно сформована теорія суб'єктивно-перцептивного засвоєння почутого/написаного; несприйняття інноваційних трактувань теорії взаємозв'язку (інтерації) через недовіру до методів і принципів наукового аналізу та його достовірності, а також, за висловом О. Резаєва, через “міфологізацію нашої свідомості”.

Способи і методи вивчення стану правового комунікативного акту і дискурсу विकристалізувалися на основі концептуальних схем аналізу права як комунікації [1]. Спектр усіх оцінних елементів спрямований на виявлення норми і її порушення у комунікативній взаємодії “правник–громадянин”. Неможливо обійти увагою “посередні” стани – між нормою і її порушенням, які становлять на практиці мету дослідницьких перспектив. Актуалізувалось розроблення фундаментальної концепції диференційованої оцінки комунікативних засобів, які викликають проблеми у міжособистісній комунікації (образи, погрози, злочинні спонукання) та їхні вербальні й невербальні прояви, правові наслідки та санкції, скеровані на унормування проблемних комунікативних актів.

Комунікативна діяльність правників охоплює змістові компоненти низки наук, які у системному вияві визначають правові засади ефективної мисленнєво-мовленнєвої взаємодії комунікантів у правовій сфері. На основі досягнень юридичної антропології у новому світлі постає проблема суверенітету особистості, якого повною мірою можна досягти методами утвердження свободи комунікації та порозуміння у дискурсивному проблемно непередбачуваному акті взаємозв'язку, що часто не є добровільним.

Оскільки демократичні засади суспільства передбачають право всіх суб'єктів на одержання інформації, то це право формує основи права кожної особи на комунікацію, а також гарантованість меж такої комунікації. Дуже важливо окреслити правові основи санкціонованого і несанкціонованого комунікативного зв'язку з метою захисту життєво важливих інтересів особи і держави [9].

Дослідження дає змогу оцінити міру відповідності комунікативної діяльності правників стандартам та загальнодемократичним правовим цінностям, викладеним у національному законодавстві та у міжнародно-правових документах.

“Розв'язання фундаментальних проблем буття, життєдіяльності суб'єкта у кризовому суспільстві, налагодження цивілізованого, ефективного правопорядку передбачає сутнісну зміну концепції владної діяльності: перехід до охорони прав громадян. Вибудувана на засадах демократизації стратегія і тактика дій вимагає: а) зміни засад діяльності правоохоронних органів з метою захисту прав громадян та служіння громадянам; б) зміни мислення правників та громадян. На цьому шляху передбачено подолання обмежень прав громадян та авторитаризму у діяльності працівників правоохоронних органів: виконання функцій репресивної структури, послуговування лише власним досвідом діяльності, а не контактами з населенням, в основі яких передбачений реальний захист громадян та їхніх конституційних прав. Оскільки реформовані правоохоронні органи повинні виконувати волю суспільства, то створення комунікативної системи взаємодії може раціоналізувати формування правових взаємостосунків у державі та у світі.

У плані окреслених дослідницьких напрямів виникає цілком закономірне питання щодо залежності комунікативних процесів та способів їхньої організації від правових, соціально-економічних, психологічних, аксіологічних, етичних, лінгвістичних та інших соціокультурних факторів.

Назріла низка проблем правового регулювання та вдосконалення масової комунікативної діяльності правоохоронних інститутів. Йдеться про труднощі, викликані колізіями: з одного боку, орієнтацією на зняття комунікативних бар'єрів і максимальне розширення свободи комунікації, а, з іншого боку, – потребою в обмеженні цієї свободи в інтересах збереження громадського порядку в умовах війни, з метою забезпечення мирного суспільно-державного діалогу і безпеліційного однозначного протистояння ворожій комунікації у ході гібридної війни.

Міністерство інформаційної політики цілком осторонь цих процесів. Ворожа пропаганда, на жаль, діє повсюдно і нестримно.

Оскільки проблема синтезу теорії права та теорії комунікації належно не актуалізована, то виправдана доцільність пошуку комунікативних механізмів функціонування права, а також шляхів удосконалення його реалізації засобами комунікативної діяльності.

Оптимізація регулювання суспільних відносин у сфері комунікації потребує єдиної системи, яка, на жаль, поки що не створена.

Істотною, на наш погляд, прогалиною у позиціонованій царині залишається аналіз специфіки проблем зміни правового регулювання та шляхів удосконалення галузевої комунікації у сфері права і правоохоронної діяльності. До того ж комунікативна діяльність потребує вивчення у контексті функціонування суспільства як динамічного системного утворення, що самоорганізується через нормативну регуляцію, оскільки здебільшого зазначений зріз проблеми залишається поза увагою дослідників.

Потрібна допомога практиків-урядовців. Вона зводиться не лише до екранної медіа-експертизи без глибокого аналізу проблем у державі, а що найважливіше – до гострої потреби формулювання конструктивних дій та ідей щодо виходу із суспільної кризи у комунікативному мисленні членів суспільства, а за ним – і в діяльності нашої влади. Спільна комунікативна суб'єкт-суб'єктна інтеракція замість суб'єкт-об'єктного впливу на суспільство створить умови діалогу конструктивної єдності протистояння ворогові.

Комунікація як фактор сприяння рухові до правового суспільства та національної безпеки є чинником трансформації “монологічної” системи взаємодії між владою та суспільством на “діалогічну”. В її межах встановлюються та множаться канали двостороннього зв'язку владних структур з населенням, що дає змогу перейти від “інструментальної” до “комунікативної” моделі прийняття політико-правових рішень.

Унормування комунікативних дій у конфліктних ситуаціях потребує розширення та деталізації правових наслідків у разі негативного впливу цих дій на емоційно-психологічний стан особи; потрібна критеріальна шкала встановлення відповідальності за шкідливий пропагандистський вплив на здоров'я громадян, вживання ненормативної та образливої лексики залежно від ступеня вияву її інвективності. Останній визначається чотирма базовими параметрами: комунікативною інтенцією, мовними засобами, емоційно-експресивною реакцією та узуальними функціями інвективних (образливих) слів.

Правомірний діапазон комунікативної діяльності може бути узаконеним чи обумовленим відповідними комунікативними кодексами та правилами контролю галузевої комунікації. Суб'єктами права на комунікацію можуть виступати не лише юридичні особи й державні фонди, а й громадяни та їхні об'єднання.

Особливої дослідницької уваги та удосконалення потребує правова регламентація взаємозв'язків правоохоронних органів з населенням. Досі не існує єдиної системи норм регулювання цієї комунікативної сфери, через що відсутня належна протидія таким негативним формам впливу, як психічне насильство, тиск, перевищення влади, погрози, підбурювання, та іншим видам комунікативної агресії; незадовільним є стан унормування дій правоохоронців у екстремальних ситуаціях, кількість яких відчутно зростає. Отже, компенсація цих законодавчих прогалин має стати одним з пріоритетних завдань у згаданому правотворчому напрямі.

Для удосконалення правового регулювання галузевої масової комунікативної діяльності конче потрібна законодавча сучасна нормативізація інформування мас-медіа матеріалами досудового слідства, обов'язкове визнання вини щодо повідомлення та поширення неправдивої інформації у формі “злого умислу”, відповідальності за розголошення інформації про особу без її згоди, уточнення правомірних меж використання та оприлюднення архівних матеріалів (оскільки ці межі мають визначатися не лише режимом секретності) тощо.

Унесення пропонуванних змін та доповнень до чинного інформаційного законодавства сприятиме демократизації суспільного порядку та активізації взаємодії громадян із правоохоронними органами.

Висновки. У правовій площині окреслених проблем залишається актуальним філософсько-методологічний аналіз взаємозалежності правосвідомості та організації правової реальності (суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню). У зв'язку з цим цікавим є дослідження специфіки та факторів підвищення ефективності галузевої правової комунікації, в якій комунікативні дії розглядаються не лише як акти інформаційного обміну, а, насамперед, як способи досягнення самоорганізації суспільства, а також обґрунтування ідеї систематичного унормування комунікації та її галузевих специфікацій.

Актуалізується вивчення комунікативної соціодинаміки як онтологічного (суспільно-буттєвого) джерела правотворення, а також симетризованої комунікативної моделі організації та регулювання відносин між правоохоронними органами та громадськістю.

Особливо відчутна необхідність окреслення шляхів удосконалення правових основ і механізмів галузевої масової комунікативної діяльності та критеріальних вимірів ефективності правової комунікативної діяльності.

1. Hoecke Mark van. *As Communications Act* / Mark van Hoecke. – Oxford – Portland Oregon, 2002. – 224 p. 2. Hoffmann L. *Kommunikation vor Gencht* / L. Hoffmann. – Tbingen, 1983. – 409 s. 3. *Human Communication* / Michael Burgoon, Frank Hinsaker, Edwin I. Dawson. – Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994. – 376 p. 4. *Law enforcement communication and community* / H. Giles, M. Chernikoff Anderson, T. Knutson, M. Linda Arroyo, E. R. Maguire, W. Wells, K. Tuffin. – S. Barbara, 2002. – 265 p. 5. Рікер П. *Право і справедливість* / П. Рікер; пер. з фр. – К. : Дух і літера, 2002. – 216 с. 6. Романов С. Ю. *Обман як спосіб злочинної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08* / С. Ю. Романов ; Університет внутрішніх справ. – Х., 1998. – 15 с. 7. Романов С. Ю. *Обман як спосіб злочинної діяльності* / С. Ю. Романов // *Право України*. – 1997. – № 12. С. 87–89. 8. Руднев В. *Словарь безумия* / В. Руднев. – М. : Независимая фирма “Класс”, 2005. – 400 с. 9. Токарська А. С. *Комунікація у праві і правоохоронній діяльності* / А. С. Токарська. – Львів, 2005. – 283 с.

REFERENCES

1. Hoecke Mark van. *As Communications Act* / Mark van Hoecke. – Oxford. Portland Oregon, 2002. 224 p. 2. Hoffmann L. *Kommunikation vor Gencht* / L. Hoffmann. Tbingen, 1983. 409 p. 3. *Human Communication* / Michael Burgoon, Frank Hinsaker, Edwin I. Dawson. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994. 376 p. 4. *Law enforcement communication and community* / H. Giles, M. Chernikoff Anderson, T. Knutson, M. Linda Arroyo, E. R. Maguire, W. Wells, K. Tuffin. S. Bar-bara, 2002. 265 p. 5. Riker P. *Pravo i spravedlyvist' [Law and Justice]* Kiev : Dukh i litera Publ, 2002. 216 p. 6. Romanov S. Yu. *Obman yak sposib zlochynnoyi diyal'nosti : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : 12.00.08 [Deception as a means of crime]* Unversytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 1998. 15 p. 7. Romanov S. Yu. *Obman yak sposib zlochynnoyi diyal'nosti [Deception as a means of crime]* Pravo Ukrayiny. 1997. No 12. pp. 87–89. 8. Rudnev V. *Slovar' bezumyya [Dictionary of insanity]*. – Moskow : Nezavysymaya fyрма “Klass” Publ, 2005. 400 p. 9. Tokars'ka A. S. *Komunikatsiya u pravi i pravookhoronniy diyal'nosti [Communication of law and law enforcement]* L'viv, 2005. 283 p.

Дата надходження: 14.03.2017 р.